

UOT 330.567

Vilayət İsmayılov
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, i.e.d.
ismayilov1953@mail.ru

ƏHALİNİN HƏYAT KEYFİYYƏTİ VƏ SƏVİYYƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNƏ METODOLOJİ YANAŞMA

Məqalədə ölkə əhalisinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsində yeni metodoloji yanaşmadan bəhs edilir. Həyat keyfiyyəti və səviyyəsini əks etdirən komponentlərin qiymətləndirilməsinə normativ yanaşma əsaslandırılır.

Əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin qiymətləndirilməsində bir sıra sosial standartların tətbiqinin metodoloji məsələlərinə baxılmışdır. Eyni zamanda, beynəlxalq, ölkə və bölgələr üzrə əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin qiymətləndirilməsi aparılmışdır.

Məqsəd - Ölkə əhalisinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsində yeni metodiki yanaşmanın tətbiqi .

Metodologiya - Həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin qiymətləndirilməsinə normativ metodoloji yanaşma.

Tədqiqatın nəticələri - Ölkə əhalisinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin kvalimetrik qiymətləndirmə əsasında müəyyən edilməsi.

Açar sözlər: əhali, həyat keyfiyyəti, həyat səviyyəsi, sosial standartlar, komponentlər, qiymətləndirilmə

Giriş

Həyat səviyyəsi vacib sosial kateqoriyalardan biridir. Həyat səviyyəsi dedikdə əhalinin lazımı maddi-material sərvət və xidmətlərlə təmin edilməsi, onların tələbatının ödənilməsi səviyyəsi və rəşional tələbatının təmin edilməsi başa düşülür. Əhalinin rifah halı da onların tələbat səviyyəsinin təmin edilməsi kimi başa düşülür. Müəyyən vaxt müddətində ev təsərrüfatında faktiki orta tələbatın və onun təmin edilmə səviyyəsinə uyğun əhalinin sərvət və xidmətlərinin pulla qiymətləndirilməsi isə həyatın dəyərini əks etdirir. Nisbətən geniş mənada “əhalinin həyat səviyyəsi” həyat, əmək və məşğulluq şəraitini, məişət və xidmətləri, əhalinin sağlamlığı, təhsili, təbii yaşayış mühiti və s. özündə əks etdirir. Bu baxımdan çox hallarda sosial kateqoriya olaraq “həyat keyfiyyəti” ndən istifadə edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Əhalinin həyat səviyyəsi dörd formada fərqləndirilə bilər:

- kifayət səviyyə (insanın hərtərəfli inkişafını təmin edən sərvətlərdən istifadə);
- normal səviyyə (insanın fiziki və intellektual qüvvəsinin bərpa olunmasını təmin edən elmi əsaslandırılmış norma üzrə rəşional tələbat);
- kasıblıq səviyyəsi (işçi qüvvəsinin təkrar istehsalının aşağı hüdudu kimi isgörmə qabiliyyəti səviyyəsinin saxlanılmasına olan sərvətin tələbatı);
- həddən çox kasıblıq səviyyəsi (insanın yalnız həyatda qalmasına olan tələbatı təmin edən bioloji kriteriyasına görə minimum yol verilə bilən sərvət və xidmətlər yığımlı).

Xalqın sərvəti tərəqqinin kriteriyası olduğu üçün onun xüsusi əhəmiyyəti sosial məqsədə orientasiya edilmiş bazar iqtisadiyyatında özünü büruzə verir, çünki burada insan əsas mərkəzi fiqur kimi çıxış edir. Əhalinin həyat səviyyəsinin ən vacib təşkilədicilərinə gəlir və sosial təminat, material-maddi sərvətə olan tələbat, həyat şəraiti, asudə vaxt aiddir. Odur ki, insanın həyat şəraiti həyat, əmək və xidmət şəraitlərə ayrılır: həyat şəraiti-ınanların asudə vaxtından istifadə ilə əlaqəlidir; əmək şəraitinə-sanitar-gigiyena, psixofizioloji, estetik və sosial-psixoloji şərait daxildir; xidmət şəraitinə-əhalinin yaşayış evi ilə təmin edilməsi, onun keyfiyyəti, məişət xidməti xətlərinin, o cümlədən hamam, paltar yuma-təmizləmə, bərbərxana, təmir emalatxanası, müvəqqəti istifadə

aşyalarını təmin edən bölmənin və s. inkişafı, ticarətin və ictimai qidalanmanın, ictimai nəqliyyatın, tibbi xidmətin vəziyyəti və s. şərait daxildir [4-6].

Uralov V. M. əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin qida məhsullarının minimum dəstəsinin dəyərinə nisbətini tədqiq edərək qeyd etmişdir ki, 1955-ci ildə bu göstəricilərin nisbət 2,87 olduğu halda, 1960-cı ildə azalaraq 2,23 olmuşdur [21,səh.18-20]. Eyni zamanda, onun fikrincə, bu əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin azalmasının əsas məqsədi süd və süd məhsullarının qiyməti ilə əlaqəli olmuşdur.

Klinova M.A., Buzlyakov N.İ. və bir çox digər iqtisadçı alimlərin fikrincə ölkədə bir sıra sənaye məhsullarının qiymətinin düşülmədən artımı ticarət şəbəkəsində normadan artıq əmtəə ehtiyatlarının toplanması ilə nəticələnir [7,səh.90-95].

Rusiya həyat səviyyəsi mərkəzinin direktoru V. N. Bobkovun fikrincə əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə regional fəqləndirilmə aspektindən baxılması onun nəzəri, metodoloji və metodiki cəhətdən öyrənilməsinin hərtərəfli təminatına şərait yaradır [2,səh.34-36].

2.Əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin qiymətləndirilməsinə yeni metodoloji yanaşma

Əhalinin həyat səviyyəsi və keyfiyyətinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsinə müxtəlif metodoloji yanaşmalar mövcuddur. Bəzi metodoloji yanaşmalarda minimum yaşayış büdcəsi, adambaşına pul gəlirləri, orta aylıq əmək haqqına, əhalinin adambaşına pul gəlirlərinin alıcılıq qabiliyyətinə, gəlirlərə görə kasıblıq səviyyəsi və Cini əmsalına əsaslanaraq qiymətləndirilmə aparılır.

Məqalədə ölkə əhalisinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsində yeni metodiki yanaşmadan bəhs edilir. Bu baxımdan aşağıdakı göstəricilərdən istifadə məqsəduyğun hesab edilir:

- 1.“Həyat keyfiyyəti” və “həyat səviyyəsi” haqqında anlayışlar və onların strukturu.
1. Bir sıra beynəlxalq sosial standartların beynəlxalq müqayisə üçün tətbiq edilməsi.
2. Maddi təminat səviyyəsinə görə ölkədə sosial strukturların aşkar edilməsi üçün bəzi ölkədaxili sosial standartların tətbiqi.
3. Regionlar üzrə həyat səviyyəsinin qeyri-bərabərliyinin qiymətləndirilməsi üçün bəzi ölkədaxili sosial standartların tətbiqi.
4. Regionların nümunəsində əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsi göstəricilərinin qiymətləndirilməsi.

Bu göstəricilər haqqında daha geniş məlumat verək:

1. “Həyat keyfiyyəti” və “həyat səviyyəsi” haqqında anlayışlar və onların strukturu.

Xarici və yerli tədqiqatçıların mülahizələrinin, eyni zamanda 1992-2019-cu illərin tədqiqatlarının [8, 16] öyrənilməsi *əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin onun sosial-iqtisadi vəziyyətinin monitorinqi, həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin sosial standartlar sistemi və kvalimetrik qiymətləndirmə (yəni məhsulun xüsusiyyəti və göstəricilərinin fərqləndirilməsi) əsasında* müasir elmi məktəbin əsasının qoyulduğunu qeyd etməyə bizə imkan verir. Bu tədqiqatların əsasında əhalinin “həyat keyfiyyəti” və “həyat səviyyəsi” anlayışları və onların komponentləri durur və bunlara daxildir:

1.1.Həyat keyfiyyəti özündə insanların inkişafı və rifahını öncədən müəyyənləşdirən bacarıqların müxtəlifliyi və şəxsin, sosial qrupların və bütünlükdə cəmiyyətin ehtiyaclarının təmin edilməsini əks etdirir.

1.2.Həyat səviyyəsi özündə şəxsin, sosial qrupların və bütünlükdə cəmiyyətin həyat keyfiyyətinin təmin edilməsi üçün lazım gələn resursların pulla qiymətləndirilməsini əks etdirir.

1.3.Həyat keyfiyyəti və səviyyəsi insanın və cəmiyyətin inkişafı və iqtisadi qiymətləndirilməsi ilə təyin edilir, onu tamamlanmış şəkildə xarakterizə edir.

Həyat keyfiyyətinin bir sıra komponentləri vardır ki, bunlara da aiddir [16, səh.166-177]:

-*cəmiyyətin keyfiyyəti*: şəxsiyyətlər, əhali, ayrılıqda sosial qruplar və qeyri hökumət təşkilatları (QHT);

-*əmək və sahibkarlıq həyatının keyfiyyəti*: əməyin keyfiyyəti və əmək sferasının keyfiyyəti;

-*sosial infrastrukturun keyfiyyəti*: əhalinin təhsil, səhiyyə, mənzil fondu, sərnişin nəqliyyatı, ticarət, sosial müdafiə və digər xidmətlərlə əhatə dairəsi və bu obyektlərin texniki vəziyyəti;

-*ətraf mühitin keyfiyyəti*: təbii-iqlim şəraiti və ekoloji dayanıqlıq;

-*insanların şəxsi təhlükəsizliyi*: şəxsə və əmlaka qarşı şiddət və cəzaların qarşısının alınması;

-*həyat keyfiyyətinin məmnunluğu*: iqtisadi və sosial vəziyyətin insanlar tərəfindən subyektiv qiymətləndirilməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, cəmiyyət həmişə təsərrüfat və sosial inkişafın məlum fəlsəfəsinə, yəni layiqli həyat haqqında qiymətli təqdimat sisteminə malikdir, hansı ki, bunların bəziləri ilə rifahın fakt iki göstəriciləri müqayisə edilir.

Həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin sosial standartları [16, səh.20-44]-həyatın norma və idealları sistemi daxil olmaqla insanın peşə və ləyaqətinə cavab verən, onlarda cəmiyyətin lazımı quruluşuna təsəvvür yaradan dəyərlərdir.

Həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin sosial standartlar sisteminin işlənilməsində əsas məqsəd əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsi normativlərinin kriteriyalarının müəyyənəndirilməsi hesab edilir ki, bunlara da hər şeydən əvvəl minimum zəmanətlər və standart orientlər aiddir. Bu məqsədlə aşağıdakıların fərqləndirilməsi vacibdir:

a) insan, ailə, sosial qrup və bütövlükdə cəmiyyətin inkişaf standartları;

b) əhalinin həyat keyfiyyətinin təmin edilməsi üçün standart resurslar.

Həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin kvalimetrik qiymətləndirilməsi [8] dedikdə həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin cəmiyyətinin ölçülməsi və indeksinin təyin edilməsi başa düşülür.

2.Əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsində yeni metodiki yanaşmada ikinci göstəricisi olaraq bir sıra beynəlxalq sosial standartların beynəlxalq müqayisə üçün tətbiqindən istifadə götürülür.

“AZƏRBAYCAN 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ” inkişaf konsepsiyasının 7-ci bölməsində “İnsan kapitalının inkişafı və səmərəli sosial müdafiə sisteminin qurulması”, yəni 2020-ci ildə inkişaf etmiş iqtisadiyyat üçün xarakterik olan gəlir səviyyəsi və həyat keyfiyyəti göstəricilərinin əsas məqsəddli orientirlərinin əldə olunması nəzərdə tutulmuşdur [1]. Odur ki, Azərbaycanın həyat keyfiyyəti və səviyyəsini əhatə edən indikatorlara uyğun olaraq yerinin qiymətləndirilməsi ən vacib məsələdir. Bu göstərici müxtəlif ölkələrdə əhalinin rifahının artımı məsələlərinin həllində onların iqtisadi potensialından istifadə dərəcəsinin müqayisə edilməsinə imkan verir. Fikrimizcə, bu vacib məsələnin müəyyənəndirilməsində üç mühüm göstəricinin əhəmiyyəti nəzərə alınmalıdır:

2.1.*Həyat keyfiyyətinin beynəlxalq inteqral indikatoru-insan potensialının inkişaf indeksi (İPİİ)* insanın inkişafı üçün vacib olan gözlənilən ömür müddəti, sağlamlıq, təhsillilik və resursların normativ qiymətləndirilməsi kimi kompleks müqayisəli göstəriciləri əks etdirir [18,19]. Ümumilikdə dünya ölkələrində insan potensialının inkişaf indeksi insan inkişafı hesabı və BMT-nin inkişaf proqramı əsasında hər il hesablanaraq ölkələr üzrə sıralanma aparılır və 2018-ci il üçün bu göstərici 0,300-0,900-dən yuxarı olan həddə əsasən 13 qrupa bölünür: 0,9-dan yuxarı; 0,85-0,899; 0,80-0,849; 0,75-0,799; 0,70-0,749; 0,65-0,699; 0,60-0,649; 0,55-0,599; 0,50-0,549; 0,45-0,499; 0,40-0,449; 0,30-0,339 və 0,300-dən aşağı (məlumatlar yoxdur). İPİİ müxtəlif ölkələr və onların regionları üçün işlənir. İnsan potensialının inkişaf indeksi standartına görə ölkələrin beynəlxalq təsnifatı aşağıdakı kimi qəbul edilmişdir: yüksək İPİİ-li ölkələr: 0,8-1,0; orta İPİİ-li ölkələr: 0,5-0,8; aşağı İPİİ-li ölkələr: -0,5-dən az.

2.2.*Həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin resurs təminatının inteqral indikatoru-əhalinin hər nəfərinə düşən ümumi daxili məhsulu (ÜDM)* (bu göstərici KDR-də 2020-ci ilə qədər əhalinin həyat səviyyəsinin ümumiləşdirici göstəricisi hesab edilmişdir) alıcılıq qabiliyyəti paritetinə (AQP) əsasən hesablanır. Bu göstərici BVF və DB-nin hesablamaları əsasında dünya ölkələri üzrə hər ilin məlumatları əsasında tərtib edilir və 2017-ci ildə minimum göstərici MAR-da (677 ABŞ dolları) və maksimum göstərici Qətərdə (124121 ABŞ dolları) olmuşdur. Əhalinin hər nəfərinə düşən ümumi

daxili məhsul standartının ölkələr üzrə təsnifatı aşağıdakı kimi qəbul edilmişdir: yüksək gəlirli ölkələr: 10 min dollar və yuxarı (107 ölkə); orta gəlirdən yuxarı gəlirli ölkələr: 3250-dən 10 min dollaradək (55 ölkə); orta gəlirdən aşağı gəlirli ölkələr: 800 dollardan 3250 dollaradək (30 ölkə); aşağı gəlirli ölkələr: 800 dollardan az (3 ölkə).

2.3. *Əhali gəlirlərinin bölüşdürülməsinin beynəlxalq inteqral indiqatoru-Cini indeksi* əhalinin müxtəlif qruplarında pul gəlirlərinin ümumi həcmnin konsentrasiyasını xarakterizə edir. Hər il Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF), Dünya Bankı (DB) və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) tərəfindən müxtəlif ölkələrin hər nəfərə düşən ÜDM və Cini indeksinin standartları hesablanır. Cini indeksinin qiyməti maksimum (0,65-dən yuxarı) və minimum (0,25) məhdudiyyətində olmuşdur. 2018-ci ilin məlumatları üzrə Cini indeksinin qiymətləri dünya ölkələrində gəlirlərin qeyri-bərabər bölgüsünün müqayisəsini əks etdirir və bu göstərici üzrə hər bir ölkənin dünya ölkələri içərisində tutduğu sırasını müəyyən edir: adambaşına ÜDM-in həcmi 5 min dollardan az olan ölkələr (50 ölkə) üzrə Cini indeksinin səviyyəsi 0,300-dən çox; adambaşına ÜDM-in həcmi 5-10 min dollar həddində olan ölkələr (28 ölkə) üzrə Cini indeksinin səviyyəsi 0,360-dan çox; adambaşına ÜDM-in həcmi 10-20 min dollar həddində olan ölkələr (43 ölkə) üzrə Cini indeksinin səviyyəsi 0,380-dən çox; adambaşına ÜDM-in həcmi 20-30 min dollar həddində olan ölkələr (21 ölkə) üzrə Cini indeksinin səviyyəsi 0,360-dan çox; adambaşına ÜDM-in həcmi 30 min dollardan çox olan ölkələr (45 ölkə) üzrə Cini indeksinin səviyyəsi 0,330-dan çox olması hesablanmışdır.

İPİİ, hər nəfərə düşən ÜDM və Cini indeksi üzrə Azərbaycanın qiymətləndirildiyini əks etdirən bu göstəricilər və onların ötən ilə nisbətən artma və ya azalma meyli cədvəl 1-də verilmişdir.

Məlumatların təhlili göstərir ki, insan potensialının inkişaf indeksi (İPİİ) 2016-cı ildə Polşada və Latviyada Azərbaycana görə 0,115 və 0,063; 2017-ci ildə isə 0,108 və 0,09 çox olmuşdur. Bu inteqral indiqatorunun müqayisəsində yaranan qiymət fərqlərinin artıqlığı Polşada və Latviyada Azərbaycana nisbətən insan potensialının inkişafına qoyulan xərclərin yüksək həcmdə olması ilə izahlandırılabilir. Eyni zamanda, müqayisə edilən göstəricinin qiymətinin əvvəlki ilə nisbətən hər üç ölkədə artım meylinin baş verdiyini qeyd etməyə imkan verir, lakin bu meyletmə 2016-cı ildə Polşada (0,006), Latviyada (+0,003) və Azərbaycanda (+0,001); 2017-ci ildə isə müvafiq ölkələrdə (+0,003), (+0,037) və (+0,01) qədər çox olmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müqayisə illərində bu göstərici üzrə artıma görə ilk sırada Latviya, sonra isə Azərbaycan gəlir.

Cədvəl 1

**Azərbaycanın dünya ölkələri içərisində yeri
(İPİİ, adambaşına düşən ümumi daxili məhsul və Cini indeksi üzrə)**

S/N	İnteqral indiqatorlar	2016-cı il			2017-ci il		
		Ölkənin göstərici üzrə qiyməti	Dünya ölkələri içərisində tutduğu sıra	Əvvəlki ilin qiymətdən meyletmə, (+) və ya (-)	Ölkənin göstərici üzrə qiyməti	Dünya ölkələri içərisində tutduğu sıra	Əvvəlki ilin qiymətdən meyletmə, (+) və ya (-)
1	İnsan potensialının inkişaf indeksi (İPİİ)	0,862/ 0,810/	33/48/83	Polşa (+0,006) Latviya	0,865/ 0,847/	27/41/80	Polşa (+0,003) Latviya

		0,747 (Polşa/ Latviya/ Azərbaycan)		(+0,003) Azərbaycan (+0,001)	0,757 (Polşa/ Latviya/ Azərbaycan)		(+0,037) Azərbaycan (+0,01)
2	Əhalinin hər nəfərinə düşən ümumi daxili məhsul (Alıcılıq qabiliyyəti pariteti (AQP) üzrə, ABŞ dolları)	27801/ 26960/ 17251 (Polşa/ Rusiya/ Azərbaycan)	42/52/75	Polşa (+1695) Rusiya (+898) Azərbaycan (+142)	29642/ 27893/ 17529 (Rusiya/ Azərbaycan)	45/50/74	Polşa (+1841) Rusiya (+933) Azərbaycan (+278)
3	Cini indeksi	0,348/ 0,342/ 0,337 (Estoniya / Polşa / Azərbaycan)	-	Estoniya (+0,033) Polşa (+0,021) Azərbaycan (+0,017)	0,377/ 0,371/ 0,357 (Estoniya/ Polşa/ Azərbaycan)	-	Estoniya (+0,029) Polşa (+0,029) Azərbaycan (+0,020)

Qeyd: [23-25] materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Əhalinin hər nəfərinə düşən ümumi daxili məhsul alıcılıq qabiliyyəti pariteti əsasında hesablanmış, bu göstərici üzrə Azərbaycanın müqayisəsi Polşa və Rusiya ilə verilmişdir. Göründüyü kimi, müqayisə qiymətlərində fərq Polşa və Rusiyada Azərbaycana nisbətən 2016-cı ildə 1,61 və 1,56 dəfə, 2017-ci ildə isə 1,69 və 1,59 dəfə çox olmuşdur. Beləliklə, Polşa və Rusiya ilə Azərbaycanın hər nəfərə düşən ümumi daxili məhsul istehsalı fərqlərinin müqayisə illərində (12113/10550) 1,15 və (10364/9709) 1,07 dəfə artması respublikamızda bu göstəricinin çox da yüksək artım tempinə malik olmadığını qeyd etməyə əsas verir.

Əhalinin rifahının artımı məsələləri üzrə onların iqtisadi potensialından istifadə dərəcəsinin müəyyənəşdirilməsində üçüncü vacib komponent kimi əhali gəlirlərinin bölüşdürülməsinin beynəlxalq integral indikatorunun (Cini indeksi) müqayisəsi verilmişdir. Estoniya və Polşada Azərbaycana nisbətən bu göstəricidə fərq 2016-cı ildə 0,011 və 0,005; 2017-ci ildə 0,02 və 0,014; 2018-ci ildə 0,018 və 0,016-ya bərabərdir. Müqayisə edilən illərdə bu göstərici Estoniyada (-0,004) azalma, Polşada (+0,08) və Azərbaycanda (+0,003) artım fərqi olmuşdur ki, bu da həmin ölkələrdə əhalinin həyat keyfiyyəti və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün iqtisadi artım tempinin

yüksəlməsini, o cümlədən hər nəfərə düşən ümumi daxili məhsulun ölçülərində onların beynəlxalq vəziyyətinin yaxşılaşmasını əks etdirir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda əhalinin həyat keyfiyyəti və həyat səviyyəsinin artımında nisbətən yüksək iqtisadi imkanlar düzgün istifadə edilməmişdir. Nəticədə, ölkəmiz insan potensialının inkişaf indeksinə görə orta göstəricili ölkələr sırasında (60-86-cı sıradakı ölkələr içərisində) 80-ci yeri tutmuşdur. Bundan əlavə, əhalinin pul gəlirlərinin bölüşdürülməsində iqtisadi qeyri-bərabərlik hüddunun 2010-2018-ci illər üzrə sərhəd qiyməti (0,320) yüksəlmiş və 2018-ci ildə 0,359 təşkil etmişdir.

3.Maddi təminat səviyyəsinə görə sosial strukturların aşkar edilməsi üçün bəzi ölkədaxili sosial standartların tətbiqi [3].

Sosial strukturların aşkar edilməsi əsas şərtlərdən biridir, onların yaradılması-cəmiyyətin iqtisadi, sosial, siyasi və mənəvi inkişaf proqramının, əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin yüksəldilməsi üzrə realizasiyanın nəticəsidir.

Məqalədə əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsi üzrə fərqlənən çoxkriteriyalı sosial strukturların aşkar edilməsi əsasında insanların maddi həyatının qiymətləndirilməsi üzrə sadə iki kriteriyalı model sınaqdan keçirilmişdir: 1) şəxsi pul gəlirləri və onların müxtəlif çatışmazlıq səviyyəsi olan istehlak budcələrinin normativ sistemə uyğunluğu; 2) mənzil şəraiti və onların aşağı, orta və yüksək mənzil təminatı standartlarına uyğunluğu [12,17].

3.1.Əhalinin normativ istehlak budcəsi. Azərbaycanda əhali büdcəsinin işlənilməsi üzrə çoxillik təcrübə mövcuddur və böyük ənənələr vardır. Beynəlxalq və bir sıra tətbiq edilən təcrübələrə (Heller büdcəsi-məşhur istehlak büdcələrindən biridir, ABŞ-da həyatın dəyərinin qiymətləndirilməsində istifadə edilir, 4 nəfərdən (ər, arvad, 13 yaşlı oğlan və 8 yaşlı qız) ibarət orta statistik ailənin büdcəsini əks etdirir, sayı və keyfiyyəti standart olan istehlakçının əmtəə və xidmətlərinin tipik yığımıdır, cari ilin bazar qiymətləri əsasında dəyəri hesablanır) əsaslanaraq istehlak tələbatının müəyyənləşdirilməsi. Azərbaycan respublikasında ev təsərrüfatlarının ölçüsünə görə 4 nəfərdən ibarət orta statistik ailənin büdcəsi (istehlak xərci) aylıq bir nəfər üçün 301,2 manat və ya 177,2 ABŞ dolları həcmindədir. Eyni zamanda 2020-ci il üçün yaşayış minimumu ölkə üzrə 190 manat təyin edilmişdir [27]. Bu məqsədlə biz istehlak tələbatı büdcəsini fərqləndirmişik: aşağı sərvətli (yaşayış minimumu (YM)) və bərpa edici istehlak büdcəsi; orta sərvətli (orta həyat standartlarının istehlak büdcəsi (OSYM)); yüksək sərvətli (yüksək sərvət büdcəsi (YSYM)).

Maddi təminat (istehlak tələbatı büdcəsi) sistemi sosial qrupları maddi tələbatlarının səviyyəsinə əsasən aşağıdakı kimi təsnif edir:

1.Ən çox ehtiyacı olanlar-gəlirləri YM-dan aşağı (<190 manat və ya 111,8 ABŞ dolları) olanlar.

2.Aşağı təmin edilənlər-gəlirləri YM-dən artıq, lakin YM-nin 3 mislindən az (>190 manat və ya

111,8 ABŞ dolları <3x190manat=570 manat və ya 335,3 ABŞ dolları) olanlar.

3.Orta təminat səviyyəsindən aşağı təmin olunanlar-gəlirləri YM-nin 3 mislindən çox (>335,3 ABŞ dolları), lakin 7 mislindən az (<782,4 ABŞ dolları) olanlar.

4.Orta təminatlılar-gəlirləri YM-nin 7 mislindən çox (>782,4 ABŞ dolları) , lakin YM-nin 11 mislindən az (<1229,4 ABŞ dolları) olanlar.

5.Yüksək təminatlılar-gəlirləri YM-nin 11 mislindən çox (>1229,4 ABŞ dolları) olanlar.

3.2. Mənzil təminatının sosial standartları. Mənzil təminatı üzrə standartlar minimum, orta, və yüksək səviyyəli olmaqla fərqləndirilir.

Mənzil təminatının minimum norması (MTMN)-aşağıdakı mənzil baza (ilkin) tələbatını təmin edir:

- qanun çərçivəsində təsdiq edilmiş sanitar-epidemioloji norma və qaydalara uyğun gəlir;
- bir nəfərə düşən mənzil yaşayış sahəsinin ümumi ölçüsünün region üzrə fəaliyyətdə olan mənzil

sahəsi normasından az olmaması;

-sosial əmək müqaviləsinə əsasən mənzilin vəziyyətinə görə onun mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılması

üzrə ev təsərrüfatının əsasının olmaması;

-yaşayış ərazisində həyat təminatlı kommunal xidmətlər bazasına, o cümlədən su təchizatı, istilik, elektrik təchizatı və kanalizasiyaya girişin mənzil sahəsində təmin edilməsi.

Mənzil təminatının orta norması-yaşayış məntəqəsi nisbətən yüksək komfortludur və bura daxildir: yaşayış məntəqəsi birinci normativlərin bütün tələblərini tam təmin edir; yaşayış məntəqəsində vanna otağı vardır; yaşayış məntəqəsində isti sudan istifadə etmək imkanı vardır; bir nəfərə düşən mənzil sahəsinin ümumi ölçüsü normanın iki mislindən az deyildir: regionda ev təsərrüfatı üzrə müəyyənləşdirilmiş yaşayış sahəsi normasından və ya 18 m²-dan.

Mənzil təminatının yüksək norması-komfortlu yaşayış məntəqəsi: yaşayış məntəqəsi ikinci normativin bütün tələblərini təmin edir; yaşayış məntəqəsində stasionar telefon xətti vardır; hər bir otaqda iki nəfərdən çox yaşamır; yaşayış məntəqəsi və ya bütünlükdə binada yüksək keyfiyyətli yaşayış-kommunal xidmətləri vardır; yaşayış rayonuun ev təsərrüfatında təhlükəsiz, kriminogen və ekoloji vəziyyət vardır, sosial infrastruktur inkişaf etmişdir, 30 dəqiqəlik gəzinti və 10 dəqiqəlik nəqliyyatda getməklə parklara və digər istirahət zonalarına çatmaq mümkündür.

Mənzil təminatı standartı üzrə əhaliyə bölüşdürülməsinin aşağıda verilən modelində mənzillə təminat belə təsnif edilir:

1.Nisbətən çox ehtiyacı olanlar:

-ölkənin regionlarında fəaliyyətdə olan hesablanmış normadan az olmaqla hər yaşayan şəxs üçün

yaşayış ərazisinin sahəsi;

-hər hansı bir kommunal xidmət bazasından: su təchizatı, istilik, elektrik enerjisi və ya kanalizasiyadan istifadə təmin edilməmişdir.

2. Aşağı təminatlılar:

-hər yaşayan şəxsə düşən, mövcud standartdan çox, lakin onun iki mislindən az olan yaşayış sahəsi: region üzrə ev təsərrüfatında müəyyən edilmiş bir nəfərə düşən yaşayış sahəsinin norması və ya 18 m²;

-yalnız baza kommunal xidmətlərindən: su təchizatı, istilik, elektrik enerjisi və ya kanalizasiyadan istifadə təmin edilmişdir.

3.Orta təminat səviyyəsindən aşağı olanlar:

- hər şəxsə düşən, mövcud standartdan yuxarı, mənzil yaşayış sahəsi, lakin onun iki mislindən

az

olan yaşayış sahəsi: region üzrə ev təsərrüfatında müəyyən edilmiş bir nəfərə düşən yaşayış sahəsinin norması və ya 18 m²;

-yaşayış sahəsində baza kommunal xidmətlərdən əlavə isti su və stasionar telefon xətti də vardır;

4. Orta təminatlılar:

-hər nəfərə düşən yaşayış sahəsi 30 m²-dan yüksək, lakin 60 m²-dan azdır;

-yaşayış ərazisində baza kommunal xidmətlərindən əlavə isti su, vanna otağı və stasionar telefon

xətti vardır;

-hər bir otaqda iki nəfərdən artıq adam yaşamır.

5. Yüksək təminatlılar:

- bir nəfər şəxsə düşən yaşayış sahəsi 60 m²-dan yüksəkdir;
- yaşayış ərazisində baza kommunal xidmətlərindən əlavə isti su, vanna otağı və stasionar telefon xətti vardır;
- hər bir otaqda iki nəfərdən artıq adam yaşamır;
- yaşayış rayonu təhlükəsiz və ekoloji təmizdir.

Maddi təminat üzrə yuxarıda göstərilmiş iki qrup kriteriyanın birgə tətbiqi nəticəsində Azərbaycan cəmiyyətinin maddi təminat səviyyəsinə görə sosial-sinif strukturu müəyyənlanmış və onun quruluşunun qiymətləndirilməsi cədvəl 2-də verilmişdir (ev təsərrüfatlarının sıralanmasını

Cədvəl 2.

Azərbaycan cəmiyyətinin maddi təminat səviyyəsi üzrə sosial strukturu (gəlirlər və mənzil)

Sosial təbəqələr	Kriteriyalar	Xüsusi çəki (Azərbaycan, 2019-cı il,%)
1.Nisbətən təmin edilməyənlər		
Cəmi: o cümlədən		23,4
Aşağı (gəlirlərə və mənzilə ehtiyaca görə kəsiblər)	Gəlirləri yaşayış minimumundan aşağı olanlar (YM): minimum yaşayış sahəsinin təminatı normasından aşağı və aşağı təminatdan orta təminata qədər mənzil şəraiti	5,0
Orta (gəlirlərinə görə kəsiblər)	Gəlirləri yaşayış minimumundan yuxarı olanlar (>YM): mənzil şəraiti ortadan yüksək və yüksək olan yaşayış sahəsi ilə təmin olunanlar	4,1
Yuxarı (mənzilə ehtiyacı olanlar)	Mənzilə ehtiyacı olanlar: gəlirləri YM-nin iki misindən çox olanlar	14,3
2.Aşağı təmin edilənlər		
Cəmi: o cümlədən		14,2
Aşağı	Gəlirləri YM-dan (111,8 ABŞ dolları) YM-nin iki mislinə (223,6 ABŞ dolları); orta mənzil şəraiti	9,0
Yuxarı	Gəlirləri YM-dan (111,8 ABŞ dolları) YM-nin iki mislinə (223,6 ABŞ dolları); yaxşı mənzil şəraiti	5,2
3.Orta səviyyədən aşağı təmin edilənlər		
Cəmi: o cümlədən		35,1
Aşağı	Gəlirləri YM-nin iki misindən (223,6 ABŞ dolları) YM-nin dörd mislinə (447,1 ABŞ dolları); yaxşı mənzil şəraiti	20,0
Yuxarı	Gəlirləri YM-nin iki misindən (223,6 ABŞ dolları) YM-nin dörd mislinə (447,1 ABŞ dolları); yaxşı mənzil şəraiti	15,1
4.Orta təmin edilənlər		
Cəmi: o cümlədən		24,0
Aşağı	Orta mənzil şəraiti; gəlirləri YM-nin 4-7 misli (447,1 ABŞ dolları-782,4 ABŞ dolları); qənaət	10,1
Orta	Orta mənzil şəraiti; gəlirləri YM-nin 7-11 misli (782,4 ABŞ dolları-1229,4 ABŞ dolları); qənaət	6,1
Yuxarı	Orta mənzil şəraiti; gəlirləri YM-nin 11 misindən yuxarı (1229,4ABŞ dolları); qənaət Yaxşı mənzil şəraiti; gəlirləri YM-nin 4-7 (447,1 ABŞ dolları-782,4 ABŞ dolları); qənaət	2,3 5,5
5.Yüksək təmin edilənlər		

Cəmi: o cümlədən		3,3
Aşağı	Yaxşı mənzil şəraiti; gəlirləri YM-nin 7-11 misli (782,4 ABŞ dolları-1229,4 ABŞ dolları); qənaət	2,1
Yuxarı	Yaxşı mənzil şəraiti; gəlirləri YM-nin 11 misindən yüksək (1229,4 ABŞ dolları)	1,2

Qeyd: cədvəl [11, 26-27]-nin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

sadələşdirmək üçün yaşayış sahəsi ilə təmin edilmənin aşağı sərhəddi 18 m² qəbul edilmişdir)

Məlumatlardan aydın olur ki, ölkə cəmiyyətinin 37,6%-i maddi təminat səviyyəsinə görə zəif təbəqəyə aiddir. Maddi cəhətdən əhalinin təminatı səviyyəsinin xüsusi çəkisinin çox olması onların əhəmiyyətli hissəsinin Azərbaycan cəmiyyətində innovasiya potensialının artırılmasını məhdudlaşdırır. Cəmiyyətdə innovasiya fəallığının yüksəldilməsi yolu ilə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının stimullaşdırılması, innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri mexanizmlərin qurulması, innovasiya potensialının səmərəli istifadəsi və inkişafının təmin edilməsi məqsədi ilə dövlət dəstəyi tədbirlərin reallaşdırılması və müvafiq qanunvericilik bazasının yaradılması üçün əlverişli mühitin formalaşmasına şərait yaradır. Beləliklə, ölkəmizdə yaşayan əhalinin əsas kütləsinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədi ilə onların intellektual potensialından istifadə göstəricisinin artımının təmin edilməsi ən vacib məsələlərdən biridir və bu da uzunmüddətli inkişaf Konsepsiyasının qarşıya qoyduğu məsələlərin həllində və əhalinin məşğulluq səviyyəsinin təmin edilməsində önəmli rol oynayır.

3.Regionlar üzrə həyat səviyyəsinin qeyri-bərabərliyinin qiymətləndirilməsi üçün bəzi ölkədaxili sosial standartların tətbiqi.

Azərbaycanda əhalinin etibarlı sosial müdafiəsinin təşkili məqsədi ilə 2016–2020-ci illər üçün yeni Dövlət Proqramı hazırlanmışdır. Dövlət Proqramında nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində ölkəmizdə sığorta-pensiya sistemi daha da təkmilləşdiriləcək, könüllü sosial sığortalanmanın tətbiqi və qeyri-dövlət pensiya fondlarının fəaliyyəti ilə bağlı məsələlər öz həllini tapacaq, işləyən vətəndaşların layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək məqsədi ilə iqtisadiyyatın inkişafından asılı olaraq minimum əmək haqqı məbləğinin tədricən minimum yaşayış standartlarına çatdırılması istiqamətində tədbirlər görülməkdir, əhalinin gəlirlər üzrə diferensiasiyasının azaldılmasına nail olunacaqdır [1,səh.28-30]. Əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinin təmin edilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “Əmək pensiyalarının indeksləşdirilməsi haqqında” 6 fevral 2020-ci il tarixli Sərəncamı bilavasitə pensiyaçıların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi istiqamətində növbəti mühüm addımdır. Sərəncamın icrası olaraq, 2020-ci ilin 1 yanvar tarixinə 2019-cu il üzrə Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən müəyyən edilən orta aylıq nominal əməkhaqqının illik artım tempinə uyğun olaraq bütün növ əmək pensiyalarının sığorta hissəsi indeksləşdirilərək 16,6 faiz artırılmışdır [29].

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilmiş insan potensialının inkişafı, adambaşına düşən ÜDM-in miqdarı və Cini indeksi kimi əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin sosial standartlarının tətbiqi ilə əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin bölgələrdə qeyri-bərabərliyini xarakterizə edən aşağıdakı indikatorların tətbiq edilməsini məqsədəuyğun hesab edirik: -pul gəlirlərinin alıcılıq qabiliyyəti əmsalı ($k_{p.g.a.q}$); pul gəlirləri üzrə kasıblıq əmsalı ($k_{p.g.k.ə}$).

Pul gəlirlərinin alıcılıq qabiliyyəti əmsalı YM-na daxil olan əmtəə və xidmətlərin əldə edilməsi məqsədi ilə ödənilən pul gəlirini ifadə edir [13]. 2019-cu ilin göstəricilərinə əsasən Azərbaycanda əhalinin pul gəlirlərinin alıcılıq qabiliyyəti əmsalı 2017-ci ilə nisbətən 1,13 dəfə artmış və 2,95 təşkil etmişdir.

İkinci göstərici olan əhalinin pul gəlirləri üzrə kasıblıq əmsalı gəlirləri ölkə üzrə YM-dən aşağı olan əhali sayının ümumi əhalinin sayına olan nisbəti ilə hesablanır:

$$K_{p.g.k.ə} = \frac{N_{g.<YM}}{N_{\bar{U}}}; \quad (1)$$

burada: $K_{p.g.k.ə}$ - əhalinin pul gəlirlərinə görə kasıblıq əmsalı;

$N_{g.<YM}$ -gəlirləri YM-dən aşağı olan əhalinin sayı, milyon nəfər;

$N_{\bar{U}}$ -ümumi əhalinin sayı, milyon nəfər.

2019-cu ilin göstəriciləri əsasında əhalinin pul gəlirlərinə görə kasıblıq əmsalının qiyməti (1) formulası əsasında hesablanaraq $K_{p.g.k.ə} = 0,12$ müəyyən edilmişdir.

Azərbaycanda əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin differensiallaşdırılması əmsalları cədvəl 3-də verimişdir.

Cədvəl 3

Əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsi əmsalları

S/N	Həyat keyfiyyəti və səviyyəsi indikatorları	Əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsi əmsalları	
		2016-cı il	2019-cu il
1	İnsan potensialının inkişaf indeksi (İPIİ)	0,751	0,761
2	Gəlirlərə üzrə kasıblıq əmsalı ($k_{p.g.k.ə}$)	0,16	0,12
3	Əhali gəlirlərinin alıcılıq qabiliyyəti əmsalı ($k_{p.g.a.q}$)	4,20	4,08
4	Cini indeksi	0,337	0,368
5	Adambaşına ümumi daxili məhsul (alıcılıq qabiliyyəti pariteti üzrə), milyon ABŞ dolları	17,397	17,716

Qeyd: [7,23-25] məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Göründüyü kimi, Azərbaycanda əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsini əks etdirən göstəricilərin bəzilərində qeyri-bərabərlik azalmışdır, xüsusilə bu azalma gəlirlər üzrə kasıblıq əmsalı, əhali gəlirlərinin alıcılıq qabiliyyəti əmsalında nəzərə cəpəcaq dərəcədə olmuşdur. Belə ki, bu azalma gəlirlər üzrə kasıblıq əmsalında 25,0% ($((0,16-0,12)/0,16) \times 100\%$), alıcılıq qabiliyyəti əmsalında isə 2,9% ($((4,20-4,15)/4,20) \times 100\%$) təşkil etmişdir. Eyni zamanda əhalinin pul gəlirlərinin bölüşdürülməsində iqtisadi qeyri-bərabərliyi əks etdirən Cini indeksinin qiymətində müqayisə edilən dövrdə 0,029 qədər artım əldə edilmişdir. Sonuncu göstərici olan hər nəfərə düşən ümumi daxili məhsulda isə 1,8% və ya 0,319 milyon ABŞ dolları həcmində artımın olduğunu müşahidə etmək mümkündür.

Məlumatların təhlili göstərir ki, Azərbaycan regionlarında əhalinin pul gəlirlərinin alıcılıq qabiliyyəti arasında fərq çoxdur və bu göstəricinin qiyməti Bakı, Abşeron (Xırdalan ş.), Gəncə-Qazax (Gəncə ş.), Sumqayıtda ş. və s. digərlərinə nisbətən yüksəkdir. Bu göstəricinin qiymətinin qeyd edilən şəhərlərdə yüksək olması əhalinin işləmək məqsədi ilə digər regionlardan bu şəhərlərə axınına şərait yaradır və beləliklə də urbanizasiya prosesinin sürətlənməsinə təsir göstərir. Bu prosesin sürətlənməsinin qarşısının alınması üçün regionların sosial-iqtisadi vəziyyətinin yüksəldilməsi üzrə Dövlət Proqramları hazırlanmış və həyata keçirilməsi istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

4.Regionların nümunəsində əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsi göstəricilərinin qiymətləndirilməsi.

Azərbaycanın regionlarında əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsi göstəricisi kimi yaşayış yerləri üzrə hər nəfərə düşən aylıq gəlirlərin müqayisəsinə nəzər yetirdikdə görünür ki, 2016-cı ilə nisbətən 2017-ci ildə kənd yerlərində bu göstəricinin həcmində 11,35 manat və ya 4,6%; şəhər yerlərində isə 9,82 manat və ya 3,6% artım olmuşdur. Eyni zamanda şəhər yerlərində ev təsərrüfatlarının orta ölçüsündə (o.ö.) kənd yerlərinə nisbətən 0,45 o.ö. azalma olmuşdur ki, bu da bütün ev təsərrüfatları üzrə göstəricidən şəhər yerləri üzrə 0,19 o.ö. az; kənd yerləri üzrə isə 0,26 o.ö. çox meyletmə olmuşdur. Yaşayış yerləri üzrə gəlirlərin quruluşuna nəzər saldıqda görünür ki, şəhər yerlərində muzzdlu əmək fəaliyyətindən gəlirlər kənd yerlərinə nisbətən 2017-ci ildə 20,6% az; sahibkarlıq fəaliyyəti və özüməşğulluqdan gəlirlərdə 3,0%; icarədən gəlirlərdə-0,3%; əmlakdan gəlirlərdə-0,2%; pensiyada-0,5%; digər gəlirlərdə-0,2%; digər ailələrin gəlirlərində-0,7% azalma qeyd edilmişdir. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, gəlirlərin quruluşunda bəzi göstəricilərdə isə üstünlük kənd yerlərində olmuşdur. Belə ki, kənd təsərrüfatından gəlirlərin strukturunda şəhər yerlərinə nisbətən kənd yerlərində 23,3%; alınmış cari trasfertlərdə-1,0%; müavinət və sosial yardımlarda-1,3%; ölkə xaricindən göndərilən pulda isə 0,5% çox gəlir əldə edilmişdir.

Yaşayış yerləri üzrə istehlak xərclərinin müqayisəsindən görünür ki, kənd yerlərinə nisbətən şəhər yerlərində 2016-cı ildə hər ailə üzvünə aylıq xərclərdə şəhər yerlərində 23 manat və ya 4,4%; 2017-ci ildə isə 22,62 manat və ya 8,5% çox olmuşdur. Eyni zamanda kənd yerlərinə nisbətən şəhər yerlərində ərzaq məhsullarına istehlak xərcləri 2016-cı ildə 8,46 manat; 2017-ci ildə isə 9,37 manat çox olmuşdur. Əhalinin istehlak xərclərinin yaşayış yerləri üzrə quruluşunda isə ərzaq məhsulları tütün məhsulları, alkoqollu içkilərə və s. çəkilən xərclər kənd və şəhər yerləri üzrə demək olar ki, bərabər miqdarda olmuşdur. Eyni zamanda, paltar və ayaqqabıya, nəqliyyat və rabitəyə, istirahət və mədəniyyətə, təhsilə ayrılmış istehlak xərcləri kənd yerlərində şəhər yerləri ilə müqayisədə azlıq təşkil etmişdir. Həmçinin su, qaz, işıq və digər yanacaq növləri; ev əşyaları, məişət texnikası və evə gündəlik qulluğa, səhiyyə xidmətinə, mehmanxana, kafe, restoran və yeməqxana üzrə istehlak xərclərinin quruluşunda kənd yerlərində şəhər yerlərinə nisbətən xərclərin faiz nisbəti də yüksək olmuşdur.

Nəticə

2019-cu ildə Azərbaycan əhalisinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsi göstəricilərinə aşağıdakı qiymətləndirməni vermək olar (müəllif tərəfindən müəyyənəşdirilmiş qiymətləndirilmə):

1. Respublika üzrə müzdla işləyənlərin orta nominal əmək haqqı 621,5 manat və ya orta yaşayış minimumunun 3,27 mislini təşkil edir. Bu göstərici ən yüksək Bakı şəhəri və Naxçıvan MR-da, ən aşağı Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunda olmuşdur, bu da müvafiq olaraq ölkə üzrə göstəriciyə görə 132,5%; 83,4%-ni və 70,6%-ni təşkil etmişdir.
2. Ev təsərrüfatı üzrə bir nəfərə düşən gəlirlər 301,2 manat və ya YM-nin 1,59 misli həcmində olmuşdur.
3. Ev təsərrüfatları üzrə orta hesabla bir nəfərə düşən ümumi sahənin ölçüsünə görə 10 m²-ə qədər 7,5%; 10,1-20,0 m²-40,3%; 20,1-30,0 m²-27,9% və 30,1 m²-dan çox-24,3% təşkil edir. Məlumatlar göstərir ki, qəbul edilmiş orta yaşayış sahəsinin minimum həddi (18,0 m²) ilə müqayisədə 47,8% əhali bu göstərici üzrə az təminatlı əhali təbəqəsinə daxildir. Yalnız əhalinin 27,9%-i orta, 24,3%-i isə yüksək təminat səviyyəsinə müvafiqdir.
4. 2018-ci ildə əhali gəlirlərinin alıcılıq qabiliyyəti əmsalı $k_{p.g.a.q} = 4,08$ olmuşdur ki, bu göstərici müqayisə dövrünə görə çox da yüksək göstərici hesab edilmir.
5. Gəlirlər üzrə kasıblıq əmsalı $k_{p.g.k.a} = 0,12$.

6. Cini indeksi 0,368.

Şübhəsiz ki, əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsi üzrə tədqiqatların genişləndirilməsi vacibdir, o cümlədən regionlar, həmçinin ölkə səviyyəsində indikatorların ölçülməsində ixtisaslı cəmiyyətin müzakirəsinə ehtiyac vardır. Bütün bunlar isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 14 fevral tarixli 3672 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2018–2025-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəsmi statistikanın inkişafına dair” Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi və ölkədə real vəziyyətin müəyyənləşdirilməsinə, əhalinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin nəzəri, metodoloji və metodiki aspektdən öyrənilməsinin genişləndirilməsinə yeni impuls verməklə elm və təcrübənin qarşılıqlı əlaqəsinə, qiymətləndirmənin statistik və sosioloji metodlarının və uzun müddətli inkişaf Konsepsiyasının həyata keçirilməsinə imkan verəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “AZƏRBAYCAN 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ” inkişaf konsepsiyası. Bakı.2012
2. Бобков В. Р. Оценка качества и уровня жизни населения. М., Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. 2009. №2, с.34-36
3. Бобков В. Р. О подходах к исследованиям социальных структур современного общества / Уровень жизни населения регионов России. Москва. 2008. Ноябрь – декабрь, с.3-14.
4. Бобков В. Р. Потребительские бюджеты /Уровень жизни населения регионов России. Москва. 2007, №7.
5. Бобков В. Р. Разработка модели бюджета семьи, обеспечивающей ее экономическую устойчивость /Уровень жизни населения регионов России. Москва. 2008, №1.
6. Бобков В. Р. Затраты на рабочую силу, потребительские бюджеты и трудовая пенсия /Уровень жизни населения регионов России. Москва. 2006, №3.
7. Клинова М. А. Уровень жизни городского населения РСФСР в отечественной историографии. Екатеринбург. 2014, с.353
8. Квалиметрия жизни /Г. Г. Азгальдов и др. Ижевск: Изд-во Института экономики и управления Уд. ГУ. 2006, стр.210
9. К методологии рабочего бюджета // Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда. Москва, 1957
10. Кузнецова Н. П. Проблемы регионального выравнивания уровня жизни трудящихся. Региональные проблемы оплаты труда и уровня жизни: сб. науч. трудов. М.:НИИ труда. 1983
11. Майер В. Ф. Планирование социального развития и повышение уровня жизни народа. Москва. 1988
12. Методологические вопросы изучения уровня жизни / под. ред. И. Ю. Писарева.М.: 1988
13. Мониторинг доходов и уровня жизни и угрозы социальной безопасности/ Бобков В. Н. и др. Федерализм. 2009, №1.
14. СКБ банк. Глоссарий. URL:www.skbbank.ru/dict
15. Стандарт самообеспеченности семей в США // Уровень жизни населения регионов России. Москва. 2007, №3.
16. Социальные стандарты качества жизни: сб. статей /под ред. А. В. Очировой и др.-Москва: МАКС Пресс. 2008, стр.15-55
17. Уровень жизни населения Российской Федерации: правовая основа преодоления бедности . Москва. 2004.

18. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса/ под.ред.В. П. Колесова.2-е изд. Доп. и перераб. М., 2000.
19. Об оценке эффективности деятельности органов исполнительной власти субъектов РФ:Указ Президента от 28 июня 2007 г., № 825.
20. О мерах реализации Указа Президента РФ от 28 июня 2007г.,№ 825
21. Региональное неравенство качества и уровня жизни и угрозы социальной безопасности// Бобков В. Н. и др. Федерализм. 2009, №1.
22. Уралов В.М. Уровень нашей жизни: аналит. справ. М., 1995, с.18-20
23. https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_индексу_человеческого_развития
24. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_ВВП_\(ППС\)_на_душу_населения](https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_ВВП_(ППС)_на_душу_населения)
25. https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_индексу_Джини
26. https://az.wikipedia.org/wiki/Minimum_istehlak_səbəti
27. <https://president.az/articles/35202>
28. https://ru.wikipedia.org/wiki/vserossiysriy_centrurovnya_jizni
29. <https://banker.az/pensiyalar-nə-qədar-artirildi/>

Виляят Исмаилов

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВА И УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

Резюме

В статье упоминается новый методологический подход к изучению и оценке качества и уровня жизни населения страны. Обосновывается нормативный подход к оценке компонентов качества и уровня жизни населения.

Рассмотрены методологические вопросы применения ряда социальных стандартов при оценке качества жизни и уровня жизни населения. В то же время проведена оценка качества и уровня жизни населения на международном уровне, по стране и регионам.

Цель - Внедрение нового методического подхода в изучение и оценку качества и уровня жизни населения страны.

Методология - Нормативный методологический подход к оценке качества и уровня жизни.

Результаты исследования - Определение качества и уровня жизни населения страны на основе квалиметрической оценки.

Ключевые слова: население, качество жизни, уровень жизни, социальные стандарты, компоненты, оценка

Vilayat Ismailov

METHODOLOGICAL APPROACH TO ASSESSING THE QUALITY AND STANDARD OF LIVING OF THE POPULATION

Summary

The article mentions a new methodological approach to the study and assessment of the quality and standard of living of the population of the country. The author substantiates the normative

approach to assessing the components of the quality of life and the standard of living of the population.

Methodological issues of application of a number of social standards in assessing the quality of life and standard of living of the population are considered. At the same time, international, country and regional assessments of the quality of life and standard of living of the population were carried out.

Purpose of the research- Introduction of a new methodological approach to the study and assessment of the quality and standard of living of the country's population.

Methodology- Normative methodological approach to assessing the quality and standard of living.

Findings- Determining the quality and standard of living of the country's population based on a qualimetric assessment.

Keywords: population, quality of life, standard of living, social standards, components, assessment

Rəyçi: AƏSMA-nın tədris və elmi işlər üzrə prorektoru,

i.ü.f.d., dos.Fəhrad Möhbəliyev

Qəbul edilib: 17.01.2020